

РОЛЬ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ В СТИМУЛЮВАННІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕКОНОМІКИ

Резюме. Досліджено основні чинники монетарного походження, що стримують інноваційні процеси в Україні. Запропоновано ряд заходів грошово-кредитної політики, що сприятимуть стимулюванню інноваційної діяльності у вітчизняній економіці.

The summary. The main monetary factors, that inhibit innovation processes in Ukraine were analyzed. Some measures of monetary policy, that facilitate the innovations were suggested.

Ключові слова: гроші, грошово-кредитна (монетарна) політика, монетизація, облікова ставка, рефінансування, інноваційна діяльність, інвестування.

Постановка проблеми. В сучасних умовах конкурентоспроможність економіки визначається не стільки обсягами виробництва та експорту, а, насамперед, наявністю інноваційної складової у виробництві та експорті. Від того, наскільки значною буде інноваційна складова економічного розвитку будь-якої країни, залежить її роль і місце у світовій економічній системі, стабільність і рівень розвитку національної економіки на даному етапі й у майбутньому. Дане питання є особливо актуальним для України, яка активно шукає своє власне місце у світовій економічній та політичній системі [5, с. 101].

Як показує досвід економічно розвинених країн, стимулювання інноваційного розвитку здійснюється в основному засобами бюджетної політики: фінансування цільових програм, податкові пільги, дотації. Щодо монетарних інструментів, то це, в основному, забезпечення макроекономічної стабільності в країні та надання пільгових і цільових кредитів.

В Україні, де ресурси держави є значно обмежені, щоб здійснювати пряме фінансування інноваційних програм у достатніх обсягах, першочергового значення набувають саме монетарні інструменти, оскільки за їх допомогою можна перерозподілити фінансові ресурси різних суб'єктів економіки (не тільки державні) й спрямувати на стимулювання інноваційного розвитку, а витрати держави, пов'язані з використанням даних інструментів, набагато менші в порівнянні з іншими засобами державного регулювання. Це й зумовлює актуальність даної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями проблеми стимулювання інноваційного розвитку присвячено чимало робіт вітчизняних вчених-економістів, зокрема: В. Геєця, М. Долішнього, Я. Крупки, А. Гальчинського, А. Чухна, В. Захарченка, О. Михайловської, А. Белінського, С. Башкатової та інших. Незважаючи на значну кількість наукових праць, є низка проблем, які на сьогодні залишаються нерозкритими до кінця. Це – питання грошово-кредитного регулювання інноваційної діяльності.

Метою статті є з'ясування механізму впливу важелів грошово-кредитної політики на інноваційну діяльність та розроблення заходів щодо стимулювання розвитку інновацій в Україні.

Згідно з даними міжнародних фінансових організацій, які наводяться у фахових виданнях, Україна належить до групи країн з дуже низьким рівнем інноваційного розвитку. За рейтингом глобальної конкурентоспроможності (GCI rank), згідно з доповіддю Всесвітнього економічного форуму «The Global Competitiveness Report 2010–2011» Україна займає 89 місце зі 139 країн у світовому рейтингу конкурентоспроможності економік (у 2008 р. – 72); за рейтингом у сфері інновацій – на 63 та 88 місцях (залежно від складових, що бралися до розрахунку) поряд з Панамою, Гондурасом та Гамбією [12].

Починаючи з 2005 року, кількість підприємств, які впроваджують наукові дослідження й розробки, має тенденцію до зниження. Якщо в 2000 році таких підприємств було 1490, в 2005 – 1510, то у 2010 році тільки 1303. Частка підприємств, що займалися інноваціями, у 2000 році становила 18,0%, а у 2010 – 13,8%, питома вага підприємств, що впроваджували інновації, становила 14,8% та 11,5% відповідно [11].

Частка загального обсягу фінансування витрат на інноваційну діяльність у ВВП у 2010 році становила 0,74%, тоді як у 2000 році – 1,03%, у т.ч. коштів державного бюджету становила 0,008% та 0,005% відповідно (частка коштів державного бюджету коливається з року в рік,

наміченої тенденції немає, проте їх частка дуже незначна [11] (рис 1.) Для порівняння, обсяг фінансування витрат на наукові дослідження та розроблення у таких державах, як Швеція, Ізраїль, Фінляндія, Японія, США, Корея, Австрія, Німеччина становить від 2,5% до 4,0% ВВП [6, с. 49].

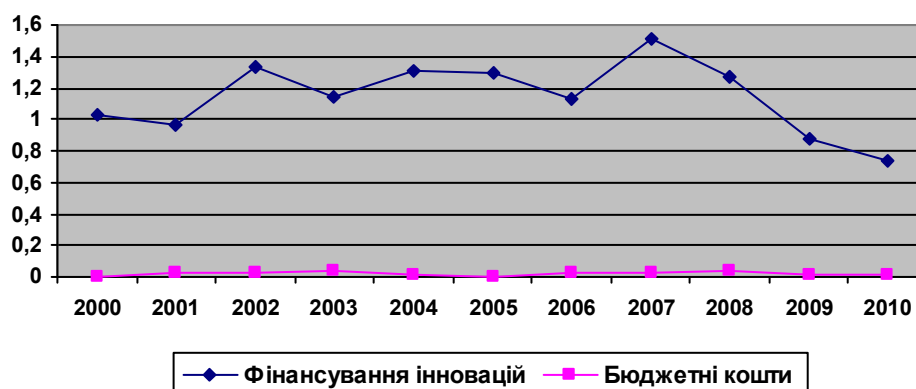

Рис. 1. Фінансування витрат на інноваційну діяльність у ВВП*

* [побудовано за даними джерела 11]

Така ситуація вказує на те, що перехід до ринкових умов, який завершується в Україні, не забезпечив відповідного поштовху розвитку інноваційного процесу, отже, держава має використати максимум можливостей з метою його прискорення [5, с. 101]. Створення національної інноваційної системи відноситься до числа вищих пріоритетів соціально-економічної політики української держави.

Формування інноваційної моделі розвитку національної економіки можливе лише за умови виходу з фінансових обмежень, в яких опинилася вітчизняна економіка. Серед них – як недостатність власних коштів підприємств для радикального оновлення виробництва, так і недостатній рівень капіталізації банківського сектора, який обмежує можливості фінансування довготермінових інвестиційних проектів. Це зумовлює ключову роль важелів грошово-кредитної політики у стимулюванні інноваційних процесів [1, с. 1].

Думка, що гроші – це не пасивний елемент ринкової системи, вже давно визначила важливість і необхідність регулювання державою сфери грошово-кредитних відносин. Розглядаючи вплив грошової маси на інноваційну активність суб'єктів господарювання, можна відзначити той факт, що у США після другої світової війни новатори забезпечили розвиток економіки за умови, що їхні фінансові ресурси приблизно на 60 % раніше утворені за рахунок накопичених заощаджень і на 40 % – за рахунок кредитної емісії, тобто створення нових грошей. В економіці США, що еволюційно розвивається, нові гроші надходять у першу чергу до новаторів [2, с. 17].

Існує багато визначень терміна «грошово-кредитна політика» або «монетарна політика», зокрема:

Грошово-кредитна (монетарна) політика (ГКП) — це комплекс взаємопов'язаних, спрямованих на досягнення певних цілей заходів щодо регулювання грошового ринку, що їх проводить держава через свій центральний банк [8, с. 457].

У розумінні С. Панчишина, ГКП – це один із видів макроекономічної політики, сутність якої полягає в контролюванні центральним банком пропозиції грошей, процентних ставок, ринків капіталу [4, с.570].

ГКП — це комплекс заходів у сфері грошового обігу та кредиту, спрямованих на регулювання економічного зростання, стримування інфляції та забезпечення стабільності грошової одиниці, забезпечення зайнятості населення та вирівнювання платіжного балансу [3, с. 106].

На нашу думку, ГКП – це сукупність заходів центрального банку у сфері грошового обігу і кредитування, з метою сприяння економічному зростанню, утримання інфляції на необхідному рівні, забезпечення стабільності грошової одиниці та зайнятості населення.

До вищої мети монетарної політики треба віднести стабільний рівень цін. Лише за умов стабільних цін економічні агенти здатні вести передбачувану й ефективну господарську

діяльність. Стабільність грошової одиниці залишається головною умовою непохитності економіки держави.

ГКП впливає на економічну систему за допомогою таких основних інструментів: встановлення облікової ставки, встановлення ставки обов'язкових резервів, операції на відкритому ринку, валютні інтервенції, управління золотовалютними резервами, рефінансування комерційних банків, формування законодавчої бази у сфері грошового обігу та кредиту.

Використання монетарних інструментів у державному регулюванні інноваційної діяльності зумовлена:

- 1). економічною природою грошово-кредитних регуляторів, тобто непряме регулювання економіки чи внесення відповідних змін в умови функціонування ринкового механізму (вважається, що коли частка адміністративних регуляторів у економічній політиці досить висока, то ефективність економічної політики має тенденцію до зменшення);
- 2). витратами держави на здійснення ГКП, які набагато менші в порівнянні з іншими витратами, пов'язаними із державним регулюванням;
- 3). невеликим внутрішнім і зовнішнім часовим лагом, який має ГКП. Для ГКП час між виявленням дистабілізаційного явища й ухваленням рішення про здійснення необхідних заходів і час, який проходить з моменту здійснення заходу макрополітики до моменту появи доцільного ефекту, звичайно, незначний у порівнянні з бюджетною політикою, що вимагає значного підготовчого етапу й надходження необхідних коштів [2, с. 18].

Проаналізувавши стан й основні тенденції грошово-кредитного ринку, а також останні публікації вчених-економістів з даної проблематики, можна виділити основні чинники монетарного походження, що стримують інноваційні процеси в Україні:

- висока вартість фінансових ресурсів, яка тісно пов'язана з великими ризиками української економіки та низьким рівнем розвитку інструментів їхнього страхування. Середньозважена процентна ставка за кредитами терміном понад 1 рік станом на грудень 2010 р. у національній валюті становить 15,5% річних [10]. Проте, насправді, враховуючи всі приховані комісії, реальна процентна ставка за кредитами наближається до 20% річних. Висока вартість кредитування робить банківські ресурси для підприємств невігідними, оскільки відсоткова ставка визначається як сума базової ставки та премії за ризик, який для інноваційних проектів є надто високим [9, с. 30];

- недостатня кількість "довгих" грошей в економіці. Це пояснюється тим, що багато українських банків є надто слабкими і неспроможними акумулювати достатні кредитні ресурси та обслуговувати інвестиційний процес. Крім того, відбулося значне зниження довготермінових ресурсів банку в період кризи через відтік депозитів та зменшення терміну їх розміщення. Станом на 01.01.2011 частка депозитних коштів терміном понад 1 рік становить 9,6%, депозити до 1 року – 52% і депозити на вимогу – 38,4%, тоді як станом на 01.01.2009 це співвідношення, відповідно, було: 39,5%; 60,5% та 0,0% [10]. Це зумовлює використання кредитних ресурсів в основному на поповнення обігових коштів підприємства, а не на реалізацію інноваційних проектів;

- відсутність адекватних механізмів прискореного формування національних заощаджень та їхнього використання для підтримки інноваційних процесів [1, с. 2];

- повільне формування ефективної системи банківського обслуговування інвестиційного процесу, зокрема відсутність кредитної підтримки розвитку науково-технічного співробітництва з підприємствами інших країн; недосконалі та невідпрацьовані механізми довготермінового інвестиційного кредитування: відсутність необхідних технологій і досвіду ефективного проектного фінансування та вузький перелік способів нарахування відсотків за довготерміновими кредитами, питання кредитування новостворених підприємств, які ще не мають позитивної ділової репутації;

- недостатній рівень монетизації економіки (за підсумками 2010 року рівень монетизації економіки України становить 54,5% [10]) та значна її доларизація;

- складність отримання та висока вартість рефінансування НБУ. Ресурси НБУ могли б стати важливим джерелом кредитування банками інновацій, але отримати рефінансування НБУ під інноваційні проекти вкрай складно, крім того НБУ продає ресурси за ціною, що перевищує облікову ставку. Це призводить до завищення відсотків за банківським кредитом, і, як наслідок,

зростає вартість виробництва [9, с. 34]. Середньозважена ставка за всіма кредитами рефінансування станом на січень 2011 р. становить 10% при обліковій ставці 7,75% та середньозваженій кредитній ставці в гривні на міжбанківському ринку 4,4% [10].

Також до цих чинників варто віднести нестабільну політичну ситуацію в країні, недосконалість законодавства та високий рівень корупції, що впливає на всі сфери життя країни, в т. ч. і на монетарну сферу, знижуючи дієвість, а часом зовсім нівелюючи дію грошово-кредитних інструментів.

При застосуванні ГКП потрібно враховувати, що її дієвість у системі державного регулювання інноваційної діяльності залежить від тривалості періоду, за який розглядається грошово-кредитна політика. Прийнято вважати, що протягом довготермінового періоду зміни в номінальних витратах на товари і послуги, викликані заходами грошово-кредитної політики, у кінцевому рахунку, не торкаються реального сектора, а тільки змінюють загальний рівень цін. Таким чином, механізм грошово-кредитної політики у довготерміновому періоді доцільно задіяти тільки для підтримки стабільності цін. Якщо брати до уваги короткотерміновий тимчасовий відрізок, протягом якого зміни в номінальних витратах впливають на реальний сектор, то метою грошово-кредитного регулювання інноваційної діяльності може бути реальне економічне зростання в інноваційній сфері в умовах повної зайнятості й відсутності зайвих інфляційних процесів [2, с. 18].

Отже, ГКП не повинна прив'язуватися до показників довготермінового зростання економіки. З цього погляду зусилля щодо стимулювання економічного зростання понад потенційні можливості веде до прискорення темпів інфляції. Тому оптимальна ГКП може бути використана в умовах незначних коливань в економіці.

Вплив ГКП на інноваційну сферу, в першу чергу, визначається особливостями інноваційного розвитку економічної системи. У першу чергу, такими факторами є фактори державного регулювання, що здійснюють вплив на ГКП як на власну підсистему – це: адміністративний вплив на фінансових ринках; державне субсидування визначених пріоритетних кредитних проектів; співвідношення короткотермінових і довготермінових ринків капіталу і кредитних договорів; рівень розвитку банківської системи; структура фінансової системи; вихідний фінансовий стан домогосподарств, фірм і банків; особливості бюджетної політики, що проводиться.

По-друге, існують специфічні особливості інноваційної діяльності, що впливають на ГКП такі, як: високий ступінь ризику інноваційних проектів; перевага довготермінових інноваційних проектів; висока частка державних коштів для фінансування інноваційної діяльності, що перерозподіляється через банківську систему; сама по собі банківська система, тому що вона є сферою динамічного впровадження інновації [2, с. 20].

Застосування грошово-кредитних важелів із метою прискорення інноваційного розвитку має бути спрямованим на мобілізацію й концентрацію наявних інвестиційних ресурсів, підвищення ефективності їхнього розподілу й використання для структурної перебудови економіки, залучення зовнішнього кредитування та іноземних інвестицій [1, с. 2]. Та першочерговим завданням повинно бути забезпечення макроекономічної стабільності вітчизняної економіки, що безпосередньо сприяє інвестиційній діяльності.

Також варто зазначити, що наслідки дій, які здійснюються у рамках грошово-кредитної політики для інноваційної сфери, подібні з наслідками для всієї економіки в цілому, однак особливість самого інноваційного процесу такі: досить високий ризик (невизначеність), розходження форм продуктів на окремих стадіях інноваційного циклу, висока невизначеність, наявність ситуації, коли інноваційний процес приносить або великі прибутки, або збитки і так далі, накладає деякі характерні риси. Через вищевказані характерні риси інноваційного процесу часто виникає ситуація, коли зміна того чи іншого регулятора призводить до абсолютно протилежних результатів. Тому важливо правильно оцінити необхідну силу дії регулятора і правильно вибрати критерії ефективності, згідно з якими буде оцінюватися його дієвість [2, с.20].

Висновки. Враховуючи наведені вище чинники, що стримують інноваційні процеси в Україні, до першочергових заходів грошово-кредитної політики, що сприятимуть стимулюванню інноваційної діяльності, слід віднести:

1. Підвищення рівня монетизації української економіки, що сприятиме активізації використання інвестиційних ресурсів, трансформації національних заощаджень в інвестиції. Для подальшого збільшення рівня монетизації економіки необхідно прискорити темпи зростання грошової маси в Україні. Така політика сприятиме зменшенню кредитних ставок, що зробить кредитні інвестиційні ресурси доступнішими, сприятиме подальшому розвитку довготермінового кредитування.

2. Продовження процесу зниження облікової ставки НБУ (до рівня інфляції), що сприятиме зниженню ціни на позичкові кошти і зробить інновації дешевшими.

3. Зниження вартості кредитів рефінансування НБУ та встановлення її на рівні, нижчому від облікової ставки, полегшення доступу до них комерційних банків, активізація механізмів довготермінового рефінансування, надання стимулюючих кредитів (до 5 років) з метою кредитування інноваційних галузей, цільове рефінансування банків, що здійснюють кредитування інноваційної сфери.

4. Підвищення довіри населення до банківської системи, створення привабливіших умов для довготермінових вкладів населення з метою забезпечення банків довготерміновими ресурсами; захист інтересів вкладників шляхом створення спеціальної системи страхування депозитів в інноваційних банках, що гарантують оплату внесків у випадку банкрутства.

5. Удосконалення механізму кредитування реального сектора економіки, новостворених та інноваційних підприємств, зокрема, запозичення зарубіжного досвіду у даній сфері; забезпечення доступу до кредитних ресурсів для підприємств, що здійснюють інноваційну діяльність. Також потрібно удосконалити законодавство в частині захисту прав банків-кредиторів, визнання неповернення кредитів крадіжкою власності й реалізація цих положень на всіх щаблях державної та судової влади.

6. Встановлення ефективного контролю за процентною ставкою та лімітами по банківському кредитуванню інноваційних підприємств і підприємств інноваційної інфраструктури.

7. Забезпечення довіри до банківської системи та національної валюти, її курсової стабільності й конвертованості, що сприятиме зменшенню доларизації вітчизняної економіки.

Також до завдань державного регулювання інноваційної діяльності, які реалізується за допомогою інструментів грошово-кредитної політики, варто віднести:

- запобігання зайвих інфляційних процесів та забезпечення рівноваги на грошовому ринку і на ринку товарів і послуг;
- запобігання фінансової паніки;
- прискорення капіталізації банків шляхом поліпшення умов інвестування в банківську систему;
- стимулювання експорту інноваційної (наукомісткої) продукції;
- контроль за грошово-кредитними організаціями, що мають справи з інноваційними підприємствами.

Отже, для реалізації цих заходів потрібно проводити експансіоністську та селективну ГКП, а саме: знизити облікову ставку, полегшити доступ та ширше використовувати кредити рефінансування, особливо під інноваційні проекти, знизити розмір норм обов'язкових резервів для кредитів в інноваційну діяльність, удосконалити політику валютних інтервенцій у напрямі підвищення її узгодженості з процентною політикою та активне використання гнучкого валютного курсу; перехід до фактичної «прив'язки» курсу гривні до «кошика валют». Та насамперед потрібно вдосконалювати законодавчу базу в напрямі, який забезпечить найефективніший результат від застосування будь-якого інструменту монетарної політики.

Отже, використання грошово-кредитної політики для стимулювання інноваційного розвитку економіки є досить актуальним для України, оскільки в умовах обмеженості як власних коштів суб'єктів господарювання, так і держаних ресурсів вона дозволить перерозподілити фінансові ресурси різних суб'єктів економіки і спрямувати їх на стимулювання інноваційного розвитку, а витрати держави, пов'язані з їх використанням, набагато менші в порівнянні з іншими засобами державного регулювання.

Проте на даний час в Україні заходи грошово-кредитної політики використовуються в основному як реакція на зміни в економіці, а не як засіб спричинення цих змін та стимулювання економічного розвитку.

Використана література

1. Башкатова, С.В. Стимулювання інноваційного розвитку інструментами грошово-кредитної політики // http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Aprel/2008_4_2/69.pdf
2. Белінський, А.Ф. Механізм грошово-кредитного і бюджетного регулювання інноваційної діяльності [Текст] / А.Ф. Белінський, О.Г. Баранов // Вісник СевДТУ. Вип. 92: Економіка і фінанси: збірник наукових праць. – Севастополь: в-цтво СевНТУ, 2008. – С. 16–24
3. Чистов, С.М. Державне регулювання економіки: навч. посібник / С.М. Чистов, А.Є. Никифоров, Т.Ф. Куценко та ін.; вид. 2-ге, доопр. і допов. – К.: КНЕУ, 2004. – 440 с.
4. Макроекономіка: навч. посібник [Текст]; за ред. С. Панчишина. – К.: Либідь, 2002. – 616 с.
5. Михайловська, О. Світовий досвід державної підтримки інноваційних процесів [Текст] / О. Михайловська // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – №11(53). – С 101–110.
6. Нежиборець, В.І. Розвиток інноваційної діяльності в Україні як умова забезпечення конкурентоспроможності економіки [Текст] / В.І. Нежиборець // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2009. – № 5. – С. 48–54 // www.ndiiv.org.ua/ua/library/view-rozvytok-innovatsiynoji-dijalnosti-v-ukrajini-jak-umova-zabezpechennja-konkurentospromozhnosti-ekon.html
7. Проблеми та пріоритети формування інноваційної моделі розвитку економіки України // http://old.niss.gov.ua/Table/Jalilo_m/index.htm
8. Романишин, В.О. Центральний банк і грошово-кредитна політика: навч. посібник [Текст] / В.О. Романишин, Ю.М. Уманців. – К.: Атіка, 2005. – 480 с.
9. Сомик, А. Сучасний стан та напрями стимулювання розвитку банківського інвестиційного кредитування в Україні [Текст] / А. Сомик, С. Жуйков // Вісник НБУ. – 2010. – №7. – С. 28–34
10. Статистичні дані // www.bank.gov.ua
11. Статистичні дані // www.ukrstat.gov.ua
12. The Global Competitiveness Report 2010 – 2011 // http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf